

**PAUL CLITEUR &
DIRK VERHOFSTADT**

Houtekiet

Antwerpen/Amsterdam

Opgedragen aan Aitzaz Hasan en Katia Bengana

Inhoud

Inleiding	7
1 Abraham en zijn actuele betekenis	11
2 Theoterrorisme in Bijbel en Koran	27
3 Moorden in naam van God	61
4 Dagboek van de terreuraanslagen 2017	115
5 Verlichtingswaarden onder druk	251
6 Lichtpunten in tijden van duisternis	291
Epiloog	349
Dankwoord	357
Noten	359
Personenregister	415

“Theoretische Atheïsten zijn die ongelukkige Mensen die, al te verzot op Kennis of Redenatie, eerst tot Scepticisme verleid worden, zich vervolgens niet meer kunnen losmaken uit de Doolhoven van de Filosofie, tot ze ten slotte tot Ongeloof gebracht worden aan Alles wat ze niet begrijpen, en daarmee de meest sprekende Bewijzen worden van de Oppervlakkigheid van het Menselijke Inzicht. Hun Aantal is altijd zeer gering geweest; en aangezien zij gewoonlijk studieuze, vreedzame Mensen zijn, is de schade die zij aan de Samenleving toebrengen onbetekenend.”¹

BERNARD MANDEVILLE

Inleiding

*“Ik sterf liever rechtop dan dat ik
moet leven op mijn knieën.”²*

STÉPHANE CHARBONNIER

Elke dag worden er wereldwijd meer dan 1400 mensen vermoord, oorlogsslachtoffers niet meegerekend. Vaak gaat het om roofmoorden, drugsmoorden, passionele moorden en politieke moorden. Maar een steeds groter aantal mensen werd de voorbije jaren vermoord om religieuze redenen. De slachtoffers zijn mensen die er een ander geloof op nahouden, die hun geloof afzweren of gewoon ongelovig zijn. Juist om die reden worden ze vermoord door de ‘ware gelovigen’. Dit boek handelt over dergelijke moorden die begaan werden en worden door mensen die beweren dat ze handelen in naam van God en die hun aanslagen verantwoorden op basis van ‘heilige teksten’ zoals de Bijbel en de Koran. Dergelijke moorden omschrijven we in dit boek als vormen van theoterrorisme.

We beseffen dat de teksten in dit boek confronterend kunnen zijn voor heel wat gelovigen en dat sommige ons zullen bestempelen als vijanden van religies. Niets is echter minder waar. We weten dat de meerderheid van de gelovigen in de wereld vooral het goede nastreeft. Veel gelovigen halen inspiratie, hoop en kracht uit hun geloof en passen het in de praktijk ook op een positieve manier toe. Ze streven naar vrede, harmonie en wederzijds respect. Ze laten zich leiden door datgene in hun geloof dat hen aanzet tot naastenliefde, rechtvaardig-

heid en geweldloosheid. We erkennen ook dat talloze mensen oprecht denken dat een bovennatuurlijke kracht hun en ons leven bestuurt en dat we zijn overgeleverd aan zijn almacht. Een dergelijk geloof is volgens religieuzen geen manco maar juist, zoals ze zelf zeggen, een verrijking van het leven.

Helaas bestaat er naast deze groep van vreedzame gelovigen, die in de meerderheid zijn, ook een toenemende groep van intolerante gelovigen die in de 'heilige teksten' inspiratie vinden om afvalligen, andersgelovigen en ongelovigen te vervolgen en zelfs te vermoorden. Dat was het geval in het christendom vanaf de derde eeuw na onze tijdrekening tot de 18de-19de eeuw, en zelfs tot diep in de 20ste eeuw, denk aan de Holocaust. De geschiedenis van het christendom is er een van intolerantie, geweld en doodslag. Complete bevolkingsgroepen werden onder haar impuls vervolgd en vernietigd. Denk aan de vervolging van heidenen, ketters, joden en moslims. Het christendom heeft een spoor van dood en vernieling nagelaten in de geschiedenis. Vandaag gaat het echter vooral, maar niet uitsluitend, over fundamentalistische moslimgelovigen die aanslagen plegen en andersdenkenden vermoorden omdat ze menen dat die handelen tegen de wil van Allah.

Religieus geïnspireerd geweld heeft altijd bestaan en is zo oud als het bestaan van godsdiensten zelf. Velen dachten dat ze als vanzelf zouden verdwijnen naarmate de algemene kennis, het rationalisme en het secularisme toenamen. Maar de voorbije decennia zien we juist een comeback van religies en tegelijk van hun fundamentalistische varianten. En die laatsten verantwoordden zich door te verwijzen naar oeroude verhalen. Een daarvan is dat van Abraham die op bevel van God zijn zoon Izaak wilde doden. Hij was dat ook echt van plan, legde zijn zoon op het offerblok en trok een mes om hem te kellen. Op het laatste moment werd hij tegengehouden door een engel. Hij had immers bewezen dat hij God blindelings gehoorzaamde en werd daarvoor als het ware beloond. Abraham werd om die reden door velen geëerd en voorgesteld als een na te volgen voorbeeld. Ook vandaag doden mensen anderen op bevel van God, maar er is geen engel meer die ze tegenhoudt.

Dit boek bevat zes delen. In het eerste deel gaan we in op het verhaal van Abraham dat zowel in de Bijbel als in de Koran een sleutelrol vervult. Was Abraham een toonbeeld en een na te volgen voorbeeld of was hij een onverschillige vader die zelfs zijn zoon wilde offeren

voor zijn persoonlijke heil? In het tweede deel gaan we op zoek naar de bronnen van het theoterrorisme. Op basis van welke passages in de heilige teksten werden mensen aangezet om te moorden? In het derde deel bespreken we enkele van de bekendste religieus geïnspireerde moorden zoals die op Mahatma Gandhi, Anwar Sadat, Yitzhak Rabin, Theo van Gogh en George Tiller. Elk van de moordenaars beriep zich op de wil van God om hun daden te verantwoorden. Het vierde deel is een dagboek van de moordaanslagen die in 2017 elke dag in naam van God werden gepleegd. We beseffen dat dit deel taai is en lezers zal afschrikken, maar juist dit deel toont aan hoezeer moorden in naam van God dagelijks worden gepleegd. In het vijfde deel brengen we enkele lichtpunten in de enorme poel van ellende waarin het theoterrorisme grote delen van de wereld gestort heeft. Ten slotte volgt een korte epiloog over de weg die we zouden moeten inslaan om te komen tot meer harmonie in een wereld van religieuze verscheidenheid.

Met dit boek willen we ingaan tegen de gangbare gedachte dat religie een belangrijke verbindende kracht is voor de samenleving en dat het steeds het beste uit de mens naar boven haalt. Sommigen beweren zelfs dat religie de grondslag vormt voor onze moraal en dat ethisch handelen zonder de door het geloof opgelegde normen en waarden, onmogelijk is. Dat klopt natuurlijk niet. Het zijn juist seculiere normen en waarden, zoals de bepalingen in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, die mensen uit diverse landen, culturen en religies in staat stellen om menswaardig en harmonieus samen te leven. Religies hebben immers een bijzonder donkere kant die mensen aanzet om zich te keren tegen de ander, de andersgelovige en de ongelovige. Daarnaast willen we aantonen dat het theoterrorisme vandaag de grootste bedreiging voor de liberale democratie en de open samenleving vormt en dat het dringend tijd wordt om het met alle kracht te bestrijden.

Het heeft geen zin en het is zelfs contraproductief om de kop in het zand te steken en religieus fanatisme of theoterrorisme te ontzien. We moeten juist het hoofd heffen. We moeten durven erkennen dat tal van gewelddaden, zoals blijkt uit het dagboek over 2017, hun oorsprong vinden in de afstotelijke teksten die in de Bijbel en de Koran voorkomen. Wie dat niet erkent, wie de kop in het zand steekt, wie beweert dat de terreuraanslagen van de voorbije jaren niets te maken hebben met religie, miskent de realiteit en draagt een verpletterende

verantwoordelijkheid. Vandaar dit boek. Wij gaan geen enkele oorzaak voor de terreurdaden die we tegenwoordig kennen, uit de weg. Wij benoemen de problemen en reiken oplossingen aan. Religies houden mensen dom. Wij willen hen juist kennis aanreiken. En een deel van die kennis staat in dit boek met de provocerende maar correcte titel *In naam van God*.

Paul Cliteur
Dirk Verhofstadt

I

Abraham en zijn actuele betekenis

“Zelfs een goddelijke stem kan het doden van een onschuldig kind niet rechtvaardigen.”³

ALAN DERSHOWITZ

Jodendom, christendom en islam noemt men de ‘abrahamitische godsdiensten’. Dat is niet zonder grond. Jezus Christus speelt een belangrijke rol in het christendom. De profeet Mohammed speelt een belangrijke rol in de islam. Mozes, de leider van het volk van Israël, speelt een belangrijke rol in het jodendom. Maar Abraham is belangrijk voor *alle drie* de abrahamitische godsdiensten. Hij is de aartsvader van het monotheïsme. Volgens de overlevering brak hij met het veelgodendom dat aan het monotheïsme voorafging en oriënteerde hij zich op de ene god die geschiedenis zou maken als basis voor de drie monotheïsmes.

Wanneer men dat zou willen vertalen in numerieke termen kan men zeggen dat Abraham de spirituele vader is van ongeveer de helft van de wereldbevolking. Immers grofweg kan men zeggen dat zowat de helft van de wereldbevolking zich bekennt tot een van de monotheïstische godsdiensten. Het jodendom is natuurlijk heel klein (ongeveer 0,25 procent van de wereldbevolking), maar christendom en islam zijn heel groot (christendom 32 procent aanhangers, de islam 21 procent, samen ruim de helft van de wereldbevolking dus).⁴

Het is verleidelijk om nog een beetje verder te filosoferen. Zou men, wanneer men zich alleen op de aantallen supporters richt, Abraham niet belangrijker moeten achten dan Jezus of Mohammed? Het

soort van denken dat Abraham introduceerde is tenslotte voor vijftig procent van de wereldbevolking richtinggevend, terwijl Jezus en Mohammed die vijftig procent moeten 'delen'. Maar misschien brengt dit numerieke gefilosofeer ons ook weer niet heel veel verder, want waarschijnlijk zullen weinigen zich wat kunnen voorstellen bij de voorbeeldfunctie die Abraham heeft, terwijl velen zich wel iets kunnen voorstellen bij de voorbeeldfunctie van Jezus of Mohammed.

Hoe het ook zij, wij zullen hier ingaan op één specifiek verhaal over Abraham dat van een enorme betekenis is voor het monotheïsme. Het is misschien wel het belangrijkste uit de drie heilige geschriften. Het is een gruwelijk verhaal voor de één, een inspirerend verhaal voor de ander, maar het is in ieder geval een verhaal dat enorm belangrijk is, zoals we hopen duidelijk te maken.

Het offeren van Izaak

Het verhaal, zoals verteld in Genesis 22: 1-13, gaat over de onvoorwaardelijke gehoorzaamheid van Abraham aan het bevel van de monotheïstische god.⁵ Die onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan Gods bevel wordt *als norm gesteld*. Het wordt dus niet alleen beschreven. Het wordt ons als norm voorgesteld. Immers die 'god' (een soortnaam) is God (de specifieke god die zich tot Abraham richt en waarvan de kenmerken worden beschreven in de heilige boeken). We spreken dus van de Griekse en Romeinse 'goden' (met een kleine letter) en van God (met hoofdletter) als de god waartoe Abraham zich bekennt.

Hoe kan men zijn onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan God bewijzen? Want dat is wat God eist. Antwoord: door de bereidheid een daad te voltrekken die door iedereen als afgrijselijk zal worden ervaren. En wat is afgrijselijker dan het doden van je eigen kind? Dat kan je eigen zoon of je eigen dochter zijn, maar omdat in sommige premoderne culturen zonen nog meer waard zijn dan dochters, is het bevel tot het doden van je zoon extra gruwelijk.⁶ Het is een soort zelfmoord. In het bijzonder wanneer het je *enige* zoon is, want dan wordt met de dood van je zoon ook je nageslacht vernietigd. Niettemin, Abraham was bereid om zijn enige zoon te offeren. Hij demonstreerde daarmee zijn onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan God.

Het verhaal wordt verteld in zowel de Bijbel als ook in de Koran, maar in de Bijbel iets uitvoeriger zodat we ons daarop zullen richten.

De Heer zei tot Abraham: “Ga met Izaak, uw zoon, uw enige, die gij liefhebt, naar het land van de Moria, en draag hem daar, op de berg die Ik u zal aanwijzen, als brandoffer op.” Abraham protesteerde niet, maar bleek bereid dat te doen. Hij bouwde een altaar, stapelde het hout daarop, bond zijn zoon daarop vast en toen hij op het punt stond zijn zoon de keel door te snijden riep de engel van Jahweh hem vanuit de hemel toe dat de jongen niet gedood mocht worden. Jahweh (God) zei: “Raak de jongen met geen vinger aan en doe hem niets! Ik weet nu dat gij God vreest, want gij hebt mij uw zoon, uw enige, niet willen onthouden.”

Daarin komen twee dingen naar voren.

Eén: het offer behoeft niet te worden gebracht.

Maar ook twee: Abraham wordt *geprezen* omdat hij wel *bereid* was zijn zoon te doden.

Wat moeten we hier nu van denken?

Abraham moreel beoordeeld

Het is een aangrijpend verhaal.⁷ Het heeft vele schrijvers geïnspireerd en kunstenaars en theologen hebben hun ‘uitlegkunde’ daarop beproefd.⁸ Maar het is, naar ons idee, ook relevant voor een goed begrip van het hedendaags religieus terrorisme; voor de vraag welk geweld wordt begaan ‘in naam van God’.

Het verhaal roept op zijn minst twee morele vragen op.

De eerste vraag is: had God een dergelijk ‘bewijs’ van Abrahams loyaliteit mogen vragen? Is dat moreel verantwoord? Men kan zeggen: God staat boven de moraal. God mag alles doen en alles vragen. Wat hij vraagt, is *per definitie* goed. Immers ‘goed’ is niets anders dan wat God beveelt en als hij dus beveelt om te stelen, dan is stelen moreel verantwoord. Beveelt hij om de vrouw van je buurman te begeren, dan is dat soort begeerte daarmee geoorloofd. Beveelt hij polytheïsme te respecteren, dan is daarmee het veelgodendom gelegaliseerd. Een tweede vraag is: had Abraham zijn bereidheid mogen tonen? Is dit niet in flagrante tegenspraak met wat men van een mens, van een vader, mag verwachten?

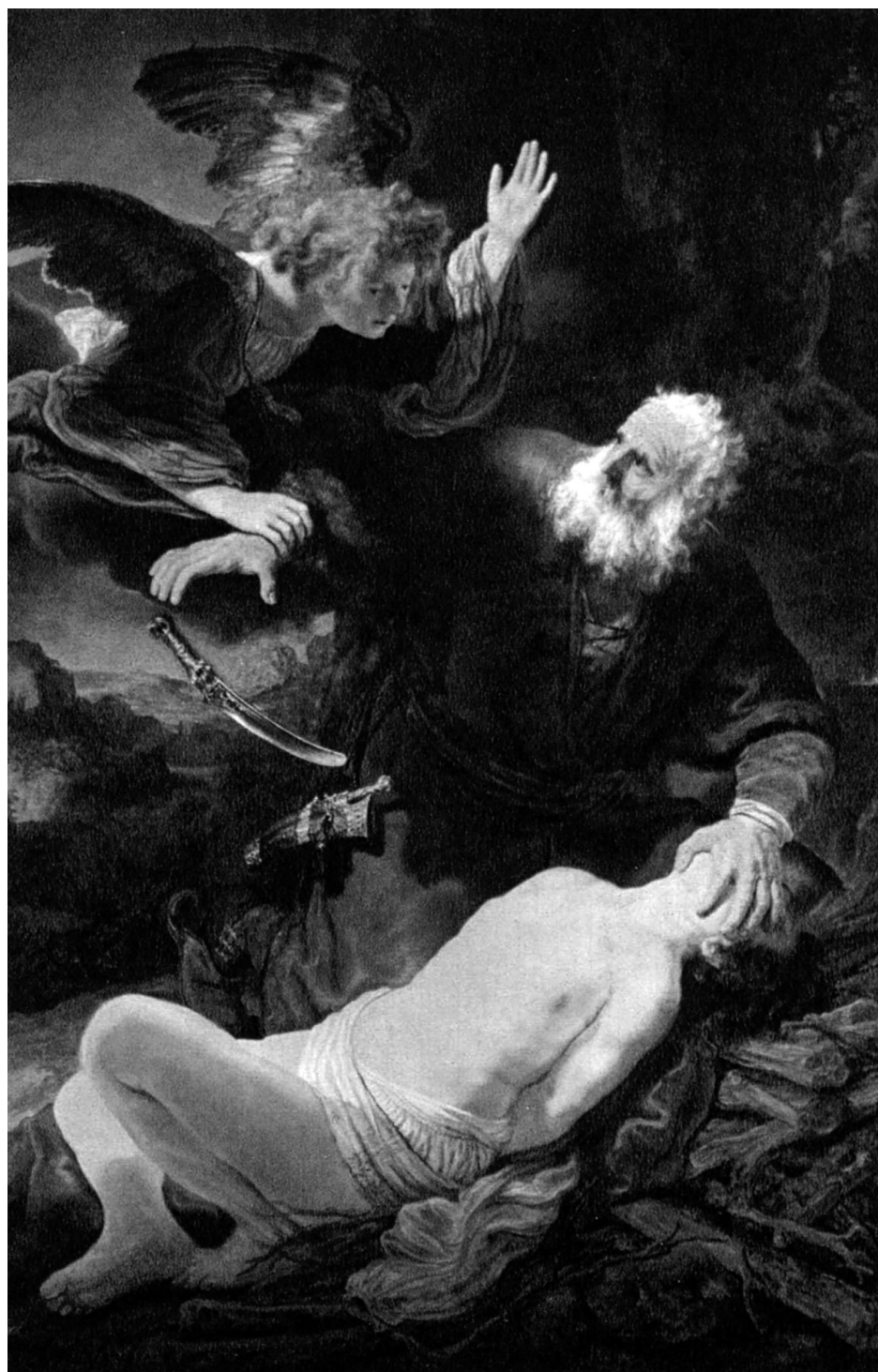
Vele grote filosofen hebben met het verhaal van Abraham geworsteld. Augustinus (354-430) schrijft in *De stad van God* (413-426) dat Abraham “op de proef werd gesteld door het bevel zijn welbeminde

zoon, Izaak, te offeren.”⁹ Augustinus realiseert zich dat het verhaal vele vragen oproept. Als God alles weet, waarom moet dan nog een ‘proef’ worden afgelegd? Is niet van tevoren al duidelijk wie voor die proef zal slagen en wie niet? Maar Augustinus interpreteert het verhaal als een soort demonstratie die moest worden gegeven, niet ten overstaan van *God*, maar ten overstaan van de *wereld*. Hij zegt: “Dat was om zijn vrome gehoorzaamheid te bewijzen die niet aan God, maar aan de eeuwen bekend moest worden gemaakt.”¹⁰ Augustinus denkt ook: “Abraham zou zeker nooit geloofd hebben dat God behagen vond in mensenoffers, maar toch, als het goddelijk bevel weerklinkt, moet men gehoorzamen en niet discussiëren.”¹¹

Morele heteronomie

Dat zijn significante woorden: ‘toch’, ‘gehoorzamen’ en ‘niet discussiëren’. Dit lijkt een goede samenvatting van het beginsel dat men in de ethiek aanduidt als *morele heteronomie*: “als het goddelijk bevel weerklinkt, moet men gehoorzamen en niet discussiëren.” De morele heteronomie is precies het tegenovergestelde van de morele autonomie. Morele autonomie wil zeggen: men kan nooit morele verantwoordelijkheid afschuiven op een externe instantie.¹² Elk bevel, of het nu van God komt of van een politieke leider, dient moreel te worden gewogen.

Vanuit het perspectief van de moreel verantwoord opererende enkeling (kortom iemand die zich op het standpunt stelt van de morele autonomie), handelt Abraham volkomen onverantwoord. Het icoon van de helft van de wereldbevolking, de persoon die als het morele voorbeeld moet gelden voor alle drie de monotheïstische godsdiensten, legt als het op de moraal aankomt een verklaring af die indruist tegen moreel verantwoordelijk gedrag. En juist *daarvoor* wordt hij geprezen. Men kan ook zeggen: het offer dat gebracht wordt door Abraham is zijn morele waardigheid. Hij pleegt moreel gezien ‘zelfmoord’, omdat hij dat wat de mens onderscheidt van een dier (zijn vermogen zelfstandig morele beslissingen te nemen) inlevert.

De consequenties van dit verhaal zijn verstrekkend. De principiële vraag is misschien wel: kan men een 'god' als 'God' blijven vereren wanneer hij eisen stelt zoals in het verhaal van Abraham die het bevel krijgt zijn zoon te offeren? De Amerikaanse filosoof James Rachels (1941-2003) geeft daarop een ondubbelzinnig antwoord: 'nee'.¹³

Twee typen religieuze gelovigen

Het verhaal van Abraham is interessant, omdat het ons op het spoor zet van een onderscheid dat men kan maken tussen twee typen gelovigen. Het eerste type kan men de 'vrijzinnige gelovige' noemen. De vrijzinnige gelovige gelooft, maar hij leeft ook als moreel verantwoordelijk mens. Dat wil zeggen dat hij van elk religieus bevel zich afvraagt: is dit ook moreel verantwoord? De vrijzinnige gelovige zal geen immorele daden verrichten, ook niet wanneer het geloof daartoe oproept.

Een tweede type gelovige is de orthodoxe, ook wel genoemd 'fundamentalistische' gelovige. Bij een conflict tussen de godsdienst en de moraal, kiest de orthodoxe gelovige voor de godsdienst. Bij datzelfde conflict kiest de vrijzinnige voor de moraal. Men kan het ook zo formuleren: de vrijzinnige hanteert moraal als een *selectiecriteria* voor wat hij godsdienstig aanvaardbaar acht.

In zijn uiterste consequenties kan het orthodoxe standpunt leiden tot de bereidheid om je eigen kinderen te vermoorden, zoals bij Abraham het geval is. Augustinus accepteert die consequentie, zoals we hebben gezien, maar de meeste orthodoxen hebben toch altijd hun vrijzinnige trekjes. Men kan zich bijvoorbeeld heel rigide vastklampen aan spijsvoorschriften (daarin dus orthodox zijn), maar men zal bevelen om ongelovigen te doden, of je eigen kind te offeren, vrijzinnig interpreteren (en daarin dus vrijzinnig zijn).

De Bijbel, en ook de Koran, bevat talloze verhalen waarin de orthodoxe interpretatie van het geloof als model wordt voorgehouden. Er worden ook figuren en situaties beschreven waarin die orthodoxie niet wordt gevolgd. Job bijvoorbeeld stelt kritische vragen aan God. Ook Abraham protesteert tegen de voorgenomen vernietiging van Sodom en Gomorra (we komen hier nog op terug). Maar door de figuur die in de Bijbel en in de Koran als 'God' wordt opgevoerd, wordt een dergelijk opstandig gedrag nooit goedgekeurd. Volgens God zelf

blijft morele heteronomie de norm en morele autonomie de zonde. Men kan dan ook zeggen: "God houdt niet van vrijzinnigheid."¹⁴

De meest vergaande acceptatie van morele heteronomie vinden we in het martelaarschap. De meest afschrikwekkende voorbeelden van martelaarschap vinden we in het apocriefe bijbelboek 1 Makkabeeën.¹⁵ Vandaar dat we nu iets langer bij dit bijbelboek zullen stilstaan.

1 Makkabeeën

De bijbelboeken 1 en 2 Makkabeeën zijn genoemd naar Judas Makkabeüs. In die boeken gaat het om de geschiedenis van de Makkabeeën, een soort van priester-vorsten van Judea. Die Makkabeeën hadden een conflict met de Griekse overheersers van hun tijd. Beslissend voor de geschiedenis van het Midden-Oosten was Alexander de Grotes overwinning op de Perzische koning Darius III bij Issus (in 333 v.o.j.). Alexander had de Grieken weten te verenigen en hij trok ten strijde tegen een oude vijand van Griekenland, de Perzen. Het leidde tot de totale overwinning van Alexander en verbreiding van het hellenisme: de verbreiding van de Griekse cultuur in delen van de wereld die voorheen aan andere invloeden onderhevig waren.¹⁶

Het boek 1 Makkabeeën bestrijkt de periode van 168 v.o.j. tot 134 v.o.j. toen Judea werd geregeerd door de volgelingen van Alexander de Grote waartegen de Makkabeeën in verzet kwamen. Makkabeeër betekent 'strijdhamer' en verwijst dus naar het militante of heldhaftige van het optreden van de verzetslieden. Wie boek 1 Makkabeeën geschreven heeft, is onbekend.

De leiders van de opstand tegen de Griekse overheersing worden door de bijbelboeken op een positieve manier getypeerd. Dat is ook niet zo vreemd. De Grieken waren de onderdrukkers van die tijd. Zij vormden de bezettingsmacht. Men kan boek 1 Makkabeeën dan ook zien als een propagandageschrift.¹⁷ De schrijver van het bijbelboek beschrijft in positieve termen het verzet tegen Antiochus Epifanes (c. 215 v.o.j. – 164 v.o.j.), de zoon van koning Antiochus, die als een 'schurk' wordt aangeduid. Wat de koning verweten werd door de Makkabeeërs, is dat hij probeerde om zijn hele rijk tot één volk te vormen. In hedendaagse termen geformuleerd: hij wilde werken aan de integratie van religieuze minderheden in zijn rijk. Dat bracht met zich

mee dat de joden hun eigen gebruiken moesten opgeven (1 Makkabeeën 1:42). Alle volken voegden zich naar het woord van de koning, meldt de Bijbel. “Zelfs veel Israëlieten gingen over tot zijn godsdienst, offerden aan afgodsbeelden en ontwijdden de sabbat” (1 Makkabeeën 1:48). In de tempel mochten geen brandoffers, graanoffers en wijnoffers meer worden gebracht en de sabbat en feestdagen moesten worden afgeschaft. Er werden zelfs altaren ingericht voor wat de Bijbel ‘afgodsbeelden’ noemt (1 Makkabeeën 1:47).

Ook onreine dieren als varkens werden geofferd en de joden mochten hun zonen niet meer laten besnijden (1 Makkabeeën 1:48). De Bijbel zegt:

Zo zouden de wetten vergeten worden en alle voorschriften in onbruik raken (1 Makkabeeën 1:49).

We worden nu geconfronteerd met een centrale verhaallijn in de gehele Hebreeuwse Bijbel of wat de christenen het Oude Testament noemen. Het Oude Testament is geobsedeerd door de gedachte van het verbond dat één God, Jahweh, sluit met een bepaald volk. De gruwelijke discipline die Abraham aan de dag legt ten aanzien van de bereidheid van het offeren van zijn zoon moeten we tegen die achtergrond begrijpen. Het volk van Israël wordt geacht zich aan de voorschriften van die ene God te houden. Ook wanneer dat wordt ontmoedigd door vreemde heersers over het volk van Israël, zoals de Grieken, de Egyptenaren of de Romeinen die allemaal, in een bepaalde fase van hun ontwikkeling, hebben geheerst over het volk van Israël. Telkens verheerlijkt de Bijbel trouw aan die ene God van Israël, zelfs wanneer dat zware offers vraagt.

Dat trouw blijven lukt maar heel moeilijk. Niet alleen omdat vreemde heersers hun eisen stellen, maar ook omdat het volk van Israël, en zelfs hun leiders, vallen voor allerlei interne verleidingen. Koningen als Salomon vervallen in ontrouw aan die God.¹⁸ Maar ook het volk van Israël zelf wordt regelmatig verleid het rechte pad te verlaten en geeft zich over aan wat genoemd wordt ‘afgodendienst’.¹⁹ Afgodendienst is volgens hedendaagse maatstaven natuurlijk gewoon het *gebruikmaken van de vrijheid van godsdienst*, zoals die in Europese grondwetten en mensenrechtenverklaringen (bijvoorbeeld het *Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden*) aan burgers van Europese natiestaten

gegarandeerd wordt.²⁰ De God van Israël is echter gewikkeld in een voortdurende propagandaoorlog tégen die vrijheid van godsdienst. Het kiezen voor de aanbidding van een andere god dan de god van Israël wordt aangeduid als ‘afgodendienst’, als ‘apostasie’, als ‘ketterij’ of een ander ernstig vergrijp. Het wordt dienovereenkomstig bestraft met de dood.²¹ In de wereld van het Oude Testament bestaat geen reële godsdienstvrijheid en de mentaliteit die daaruit spreekt, wordt voortgezet in het christendom en de islam.

Anti-integratiediscours

Het is dan ook niet overdreven om te stellen dat de ideologie uit de oudste verhalen van de monotheïstische overlevering één lang *anti-integratiediscours* is. Integratie wordt gezien als collaboratie met de vijand. Varkensvlees eten? Dat is ontrouw en collaboratie met de vijand! Het opgeven van besnijdenis? Ontrouw aan de eigen godsdienst en collaboratie met de vijand! Met anti-integratiediscours bedoelen we dat in de ogen van de schrijvers van de bijbelboeken het zo ongeveer de zwaarste zonde is zich te vermengen met andere volkeren, het opgaan in andere volkeren. Daarom heeft ook het trouwen en seks hebben buiten de eigen groep zo’n slechte reputatie in de Bijbel. Omdat de mannen van het volk van Israël regelmatig verleid worden tot religieuze ontrouw door vrouwen van buurvölkeren (Moabieten en Ammonieten, een verleiding waartegen zelfs de wijze koning Salomon niet bestand was), is geloofsafval een voortdurende dreiging die bestreden moet worden, vaak met draconische maatregelen (dat wil zeggen: gruwelijk wrede straffen voor de afvalligen, zoals steniging).²²

De bedoeling van het boek 1 Makkabeeën is te laten zien hoe het Israëlitische volk weerstand bood tegenover vreemde overheersers die probeerden de specifieke eigenaardigheden van het volk van Israël te doen verdwijnen. Een van de dingen die de vreemde overheersers probeerden te verhinderen, was de jongensbesnijdenis. Degenen die de besnijdenis hadden verricht, werden gedood, schrijft de Bijbel (1 Makkabeeën 1:61). Ook werd geprobeerd het joodse volk varkensvlees op te dringen. Maar dat lukte moeilijk en de martelaren, zij die niet afweken van de gewoonten en voorschriften van het geloof van het volk van Israël, worden in de Bijbel verheerlijkt. “Zij stierven nog

liever dan dat zij zich door voedsel zouden verontreinigen en het heilige verbond zouden schenden, en ze werden dan ook ter dood gebracht.” (1 Makkabeeën 1:63)

Het gelijk en ongelijk van de martelaren

Het behoeft nauwelijks betoog dat de martelaren in sommige opzichten in hun recht stonden. Natuurlijk was het een zinloos repressieve maatregel van de Grieks-Helleense onderdrukkers hun joodse onderdanen varkensvlees op te dringen. De maatregel jongetjesbesnijdenis terug te dringen, zal wellicht op meer sympathie kunnen rekenen. Waarom hebben immers ouders het recht hun kinderen te verminken op religieuze gronden?²³ En helemaal duidelijk wordt de zaak wanneer het gaat om het brengen van kinderooffers. Geen staat kan accepteren dat ouders hun kinderen offeren, ook niet wanneer hun godsdienst dat voorschrijft.

De theoloog Sam Janse schrijft in zijn *Inleiding op de deuterocanonieke boeken* (2009) over de Makkabeeën:

“Hun religieuze ijver roept bij ons veelal bevreemding op. We begrijpen hun strijd voor zover het hun ging om de vrijheid om hun geloof te beleven en te belijden, we verstaan hen moeilijker als ze ijveren voor de ordening van het openbare leven volgens de geboden van God en dus bijvoorbeeld onder dwang besnijdenissen uitvoeren. Ik denk dat de praktijk in veel islamitische landen ons hier een goed model aanreikt om er meer van te begrijpen.”²⁴

In deze zin wordt omfloerst uitgesproken dat de mentaliteit die de Makkabeeën propageren, en zelf praktiseren, onaangename kanten heeft waar we tegenwoordig mee geconfronteerd worden. De Makkabeeën voeren een strijd. Maar het was niet zozeer een strijd voor de vrijheid van godsdienst (waarmee we hun strijd gemakkelijk zouden kunnen verwarren). De Makkabeeën waren niet een soort vroege John Lockes, Thomas Jeffersons of Spinoza's. Immers als dat het geval zou zijn, dan zouden zij het ook hebben moeten goedkeuren dat sommige leden van het Joodse volk (hun eigen volk dus) zich zouden bekeren tot een andere god dan de God van Israël. Hun strijd is niet een strijd

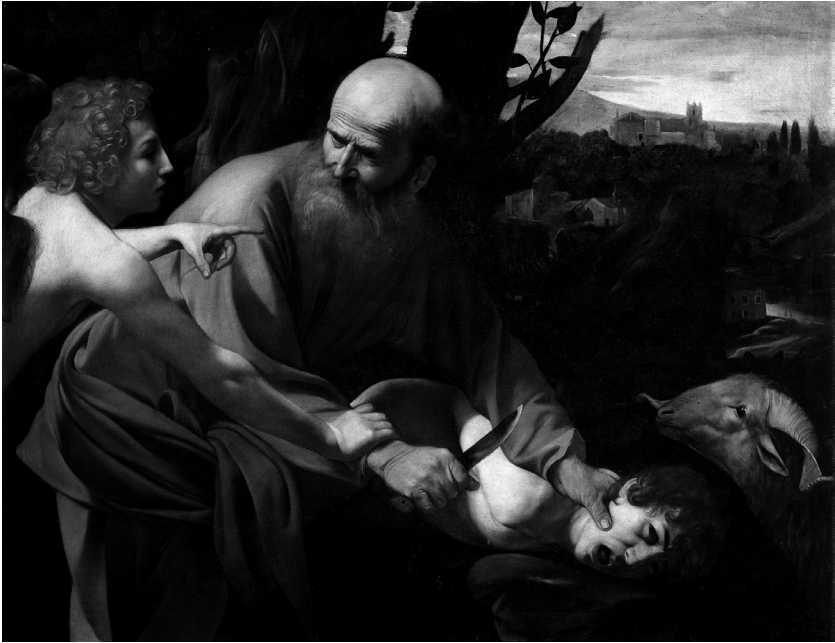
voor geloofsvrijheid, voor het recht van individuele keuze in geloofszaken, maar een strijd voor die ene ware God: de God van Israël die men moet dienen ook al heeft dat tot gevolg dat men zal moeten doden of zal moeten sterven. Wat we bij de Makkabeeën aantreffen, is een martelaarsmentaliteit: men is *zo overtuigd* van het gelijk van de eigen God dat men nog liever sterft dan dat men zelfs de kleinste concessie doet aan de omringende omgeving (bijvoorbeeld door te dulden dat ook een andere god wordt vereerd dan de God van Israël).

Men kan op goede gronden betogen dat Janse gelijk heeft wanneer hij schrijft: "Ik denk dat de praktijk in veel islamitische landen ons hier een goed model aanreikt om er meer van te begrijpen."²⁵ Inderdaad, precies zoals de Makkabeeën zich met groot fanatisme en ook gewelddadigheid verzetten tegen de vergrieksing van het Midden-Oosten, zo kunnen we tegenwoordig zien dat Europese jongeren zich verzetten tegen wat zij de europeanisering of de veramerikanisering van de wereld noemen. Het monotheïsme, het geloof in die ene god die compromisloos loyaliteit eist van zijn gelovigen, is voor hedendaagse jihadististen net zo'n effectief strijdmiddel als het voor de Makkabeeën was in de tijd van het verzet tegen de volgelingen van Alexander de Grote.

Trouw en ontrouw aan die ene God van Israël, ziedaar het grote thema van de Bijbel. Trouw is goed, ontrouw fout. Helden zijn diegenen die de uiterste consequenties trekken uit de trouw, verraders diegenen die daarvoor wegvluchten. Abraham was het oerbeeld van een geslaagde martelaar.

Verzoenende interpretaties

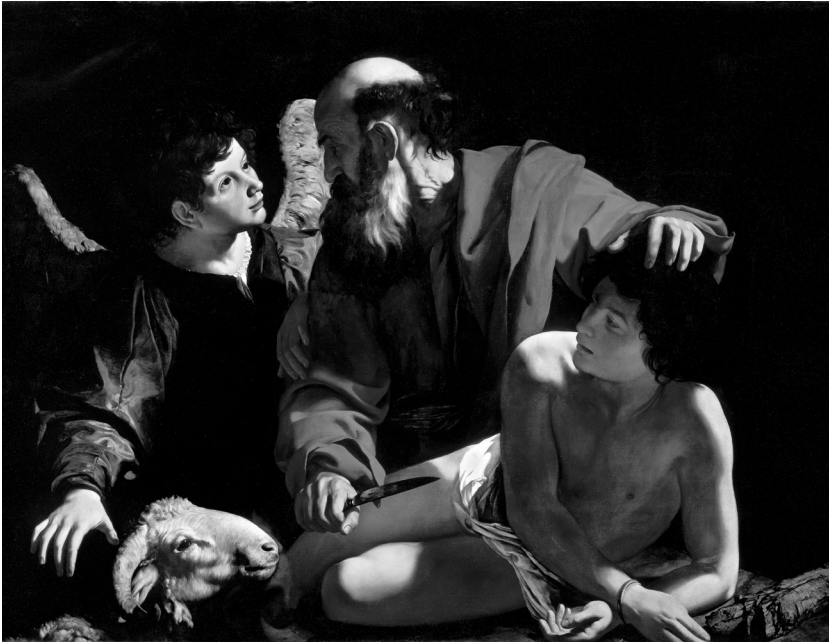
Nu weten wij ook wel dat vele commentatoren het verhaal van Abraham en Izaak anders lezen dan wij hier doen. Het zal niet verbazen dat ook in de theologische literatuur concurrerende interpretaties opgeld maken. Dan legt men niet de nadruk op het goddelijk bevel, maar op het vertrouwen dat Abraham had op de goede afloop van de hele exercitie. We vinden dat al bij Augustinus. Abraham is dan iemand die vertrouwen in God blijft houden, ook al lijkt veel erop te wijzen dat dit vertrouwen niet gerechtvaardigd is. Maar toch, hij houdt vertrouwen. En ziedaar: dat vertrouwen wordt niet beschaamd, want op het laatste moment behoeft het offer niet te worden gebracht.

Het offer van Izaak (1602) door Caravaggio

Deze lezing wordt ook wel ondersteund door antropologische informatie dat we het verhaal van Abraham moeten begrijpen tegen de achtergrond van kinderoffers die daadwerkelijk werden gebracht in antieke culturen. Wat we hier zien, zegt men dan, is dat Jahweh daar geen prijs op stelt. Kortom, hij is niet iemand die kinderoffers *vraagt*, maar iemand die kinderoffers *afwijst*. Men heeft wel gezegd: "God wil Abraham hier (typisch oosters) aanschouwelijk onderwijs geven om hem te leren dat Hij, in tegenstelling tot de andere goden, *geen* kinderoffers wil."²⁶

Het probleem met deze interpretatie is dat hiermee het verhaal van Abraham, zoals verteld in de Bijbel, geheel uit de context wordt gehaald. Men gaat de heilige schrift opvatten als een soort commentaar op hedendaags historisch en antropologisch onderzoek.²⁷ En bovendien: als God bezwaar heeft tegen mensenoffers of kinderoffers, waarom zegt hij dat niet gewoon? Hij wordt sprekend opgevoerd in het verhaal. Waarom laten de Bijbelschrijvers God dan niet zeggen:

Het offer van Izaak (1603) door Caravaggio

“Abraham ik wil helemaal geen kinderoffers. Door jouw bereidheid heb je mij ernstig geschoffeerd! Je hebt mij kennelijk verward met een god die kinderoffers vraagt, een ernstige misvatting.” Maar zo luidt de tekst van de Bijbel dus niet en ook de Koran zegt het niet zo. Integendeel, Abraham wordt geprezen vanwege de gedemonstreerde morele heteronomie. Morele autonomie wordt expliciet afgewezen. Niet alleen in dit verhaal maar in talloze andere verhalen in de Bijbel.

Caravaggio (1571-1610) heeft zijn artistieke krachten maar liefst twee keer beproefd op dit dramatische thema. Het schilderij linksboven (dat ook verwerkt is in de letters op de kaft van dit boek) toont ons een Izaak tot wie het afgrijselijke van de gebeurtenis lijkt door te dringen. In een ander schilderij van Caravaggio over hetzelfde thema zien we een wat dromerige Izaak. Hij lijkt wel gedrogeerd. De engel kijkt Abraham indringend aan: *“Is dit werkelijk wat je wil? Heb je wel goed naar God geluisterd?”* Izaak wacht het allemaal af. Verlamd, lijkt het wel. Verlamd door angst?